

УДК 373.5.015.31:34

В.І. Бабич, доцент, канд. пед. наук

*Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, Україна, 91011*

ПОШУК ШЛЯХІВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В СВІТЛІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Розкрити питання формування соціального здоров'я сучасних школярів, висвітлені проблеми середньої освіти у контексті погіршення стану соціального здоров'я школярів та пошуку шляхів їх вирішення. Пропонується авторське бачення системи оцінювання діяльності школярів, розкриваються погляди щодо перебудови деяких аспектів навчальної та позанавчальної діяльності учнів в межах загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: соціальне здоров'я, школярі, загальноосвітні навчальні заклади, вчителі-практики.

Визначення проблеми. У теперішній час все більше уваги освітяни приділяють змісту шкільної освіти. Це пов'язано з багатьма чинниками, серед яких чи не найголовніше місце займає прагнення України відповідати рівню Європейської освіти, починаючи з загальноосвітніх навчальних закладів і закінчуючи підготовкою спеціалістів у ВНЗ та навіть науковців. Все це в тій чи іншій мірі спонукає відповідних фахівців до перегляду змісту базової шкільної освіти, що відображається як у появі нових шкільних предметів, так і в корекції та розширенні змісту вже закорінених дисциплін загальноосвітніх навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених частин проблеми. Вітчизняний вчений С.У. Гончаренко, розмірковуючи над базовим змістом шкільної освіти і його гуманітаризацією, вбачає в ньому, перш за все, потрібний і достатній мінімум змісту, засвоївши який молодь повинна: вміти пристосовуватися до навколишнього природного й соціального середовища в міру становлення своєї самостійності; бути готовою до виконання основних, спільних для всіх громадян соціальних функцій, до доступної їй за рівнем і формою безперервної освіти [1, с. 18]. На думку вченого, базовий зміст освіти, на рівні його кінцевого мінімуму, має забезпечити виховання певних якостей індивіда: мистецтва пізнавати й мислити; мистецтва спілкування й мови; мистецтва практики розумних рук; інтересу до посиленого осмислення й перетворення дійсності; готовність до морального співжиття; готовність естетично сприймати дійсність; вміння берегти здоров'я власне й навколишніх; вміння проводити дозвілля; вміння рефлексувати й самореалізуватися [1, с. 18]. По суті, вчений наголошує на необхідності побудови такого базового змісту шкільної освіти, який би передбачав підготовку дитини до дорослого повноцінного життя з його складностями та шороховатостями, сприяти як найповнішій реалізації себе у суспільстві.

На наш погляд, все це є важливими складовими компонентами соціального здоров'я особистості та свідчить про існування значної кількості невирішених питань сучасної середньої освіти, тому **мета статті** полягає у визначенні найбільш суттєвих проблем сучасної середньої освіти у контексті виховання соціально здорових підлітків та пошуку шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. На наше переконання, вирішуючи завдання формування соціального здоров'я сучасної молоді в межах загальноосвітніх навчальних закладів, потрібно не тільки використання потенціалу навчальних дисциплін, передбачених Типовими навчальними планами для середньої школи, а й виправлення окремих недоліків самої системи середньої освіти (про що йшлося раніше), що у кінцевому рахунку дозволяло б зберігати та навіть примножувати здоров'я підрастаючого покоління, сприяла б підвищенню та реалізації їх творчого потенціалу як в межах школи так і у дорослому житті. В даній статті ми розглянемо тільки деякі аспекти перебудови системи середньої освіти у контексті формування соціального здоров'я особистості учня.

У теперішній час назріла потреба у ґрунтовній перебудові системи загальної освіти. Це стосується різних аспектів навчання та виховання у загальноосвітніх навчальних закладах, починаючи з укоренілих підходів щодо організації навчального процесу й закінчуючи методами, що забезпечують більш повноцінне формування та навчання кожної особистості. Не зважаючи на те, що останнім часом в Україні пропонується ідея «дитиноцентризму» в освітянському просторі (про що вже згадувалось вище), така ідея, на наш погляд, не повною мірою реалізується на практиці, принаймні це наврядчи можливо без суттєвих перебудов, як у свідомості вчителів-практиків, так і на державному рівні (в системі загальної освіти).

Зупиняючись на вищезазначеному більш детально, зазначимо, що переважна більшість вчителів, яких можна вважати нащадками старої «комуністичної» й повністю ідеологізованої педагогіки, не взмозі перебудуватись на новий лад, відповідно якого дитина має бути в центрі уваги, а вчитель лише тією особистістю, яка не заважає їй розвиватись й навпаки спрямовує її енергію в правильне русло. Між тим,

ми розуміємо, що змінити свідомість людини, яка пропрацювала в сфері освіти під керівництвом «вождів», які насаджали своє бачення освіти радянських учнів й повністю ігнорували думку інших (в тому числі й педагогів-практиків, які прагнули змінити систему освіти, керуючись здоровим глуздом) вкрай важко й, відверто кажучи, майже не можливо. Однак, це не повинно бути тим бар'єром або чинником, за який потрібно чіплятись, переконуючи себе в тому, що, оскільки змінити ситуацію важко, її взагалі не потрібно намагатись змінювати. Між тим, про ті дії, які, на наш погляд, слід робити у зазначеному контексті, трохи пізніше.

Звернемо спочатку увагу на те, що потрібно змінити, з нашої точки зору, у самій системі загальної освіти. Якщо говорити про пропозиції щодо удосконалення усієї системи загальної освіти то, на наше переконання, настав час робити радикальні кроки у зазначеному напрямі (хоча зрозуміло, що робити це потрібно поступово і вкрай обережно). До них відносимо, перш за все, відміну обов'язкових балів (в радянські часи оцінок) за виконання школярами роботи репродуктивного характеру. Не має сенсу зупинятись на критиці вже десятиріччями існуючої системи оцінювання знань школярів у контексті її негативного впливу на процес формування соціального здоров'я особистості, оскільки майже кожен з дорослих людей, не зважаючи на отриману професію чи посаду, яку він тепер займає, у свій час, перебуваючи у ролі школяра, не раз негативно ставився до цієї системи, особливо в разі якщо з будь яких причин (об'єктивних чи навіть суб'єктивних) не зміг підготуватись до уроку. Й хоча з роками все це частково забувається й дорослі, переживши вищезазначене на практиці й переконавшись, що, не зважаючи на всю шкоду (в тому числі й для психічного здоров'я), яку вони собі нанесли залишились живі, таким же чином мучать своїх дітей, змушуючи їх при будь яких обставинах виконувати домашні завдання годинами, переконуючи себе (часто навмисне обманюючи) в правильності такого підходу, наводячи при цьому собі аргумент, що не могли ж педагоги та вчені радянських часів всі одразу помилятись, впроваджуючи цю систему оцінювання.

Отже, не зважаючи на те, що відповідно існуючої до тепер й дещо зміненої (маємо на увазі дванадцяти бальну систему оцінювання) системи оцінювання в загальноосвітніх навчальних закладах є багато недоліків, зупинемось на запропонованій авторській системі, яка передбачає відміну обов'язкового оцінювання репродуктивної діяльності школярів, тим більш, що вона, переконані, обов'язково викликає з боку вчених, чиновників, та педагогів-практиків значно більше критики, в кращому випадку жвавої дискусії.

Так, якщо говорити про вчителів-практиків, то для більшості з них (особливо тих хто отримував освіту в радянські часи) така система буде як страшне покарання, оскільки, сама система привила до того, що значний відсоток вчителів використовують оцінку як чинник, який дозволяє певним чином впливати на учня, зокрема його бажання вчити те, що вимагає вчитель (не зважаючи на те, що більшість пропонованої інформації взагалі не використовується людиною у дорослому житті, важко сприймається учнями й є взагалі непотрібною), як чинник, що певним чином впливає на дисципліну в класі, оскільки якщо вчитель є «авторитарник» то учням відповідно є чого боятись, оскільки в даному випадку він поставив малі бали, а це, у свою чергу, може впливати як на майбутнє дитини, так і на теперішнє (маємо на увазі тортури з боку батьків, які, не розуміючи того змущують над дитиною, ті батьки, які як правило не досягли бажаного, або взагалі нічого в своєму житті і за рахунок дитини намагаються реалізувати себе в своїх очах та очах знайомих не зважаючи на те, а часто просто не розуміючи, якої шкоди вони наносять психічному здоров'ю власної дитини). В даному контексті оцінка є тією «палицею виручалочкою» для вчителів, які невзможі зацікавити учнів своїм предметом, для вчителів, які не прагнуть, а іноді просто нездатні розвивати та формувати головне в дитині – доброту, любов до людей, любов до навчання (частіше самостійного пізнання та набуття знань), творчість, здатність використовувати отримані знання у житті тощо.

Звичайно прибічники існуючої на сьогодні системи оцінювання переконанні в тому, що оцінка (бали) є стимулюючим чинником для дитини у навчанні. Але чи правильним є те, що стимулюючим чинником для навчання є оцінка, а не свідоме бажання учня постійного інтелектуального та творчого зростання. Не викликає сумнівів, що навчання лише, або навіть переважно за оцінку не сприяє підвищенню рівня соціального здоров'я учнів в тій мірі, якою вона могла б бути при дещо інших обставинах та вимогах до навчання у школі.

Пропонуючи необов'язкове оцінювання дій учнів на уроці репродуктивного характеру, ми не маємо на увазі взагалі відміну оцінювання діяльності школярів як такої. Мова йде про те, щоб, по-перше, оцінювалась переважно творча діяльність учнів, або взагалі активність на уроці (наприклад, у обговоренні будь чого) й безумовно вона не повинна оцінюватись негативно. Тобто, якщо проявів самоудосконалення та творчого зростання у конкретного школяра не спостерігається він не повинен за це отримати низький бал. Таке явище має бути оцінкою для вчителя власної педагогічної діяльності, який має зрозуміти, що саме цьому конкретному школяреві потрібно приділити особливу увагу. Таким чином, пропонуючи оцінювати творче зростання школярів стає зрозумілим, що вся діяльність на уроці та поза його межами також повинна стати суцільною творчістю, перш за все, з боку педагога, а потім

безумовно й з боку самого учня, оскільки, якщо сам навчальний процес є творчим то і діяльність учнів стане такою ж.

Змінення в цілому системи оцінювання діяльності учнів на заняттях та поза його межами в пропонуємому вигляді, на наш погляд, сприятиме підвищенню стану сформованості соціального здоров'я підростаючого покоління, оскільки, по-перше, постійний творчий розвиток сприятиме творчій діяльності й в умовах дорослого життя, особистісному та професійному зростанню, по-друге, в зазначених умовах нового підходу до оцінювання дитина вчиться висловлювати власну думку не боячись, що за її неспівпадіння з вчителем він отримає занижені бали й, таким чином, в особистості виробляється прагнення до самореалізації без страху осудження та здійснення помилок. Цілком переконані, що повага до власної думки (саме повага, а не впевненість в тому, що вона виключно правильна, сумніви і самокритика власної думки в здоровому вигляді завжди має бути присутня), а також до думки інших людей – це те, на що спрямований запропонований нами підхід до оцінювання діяльності учнів в межах загальноосвітніх навчальних закладів.

Наступним і не менш важливим, що, з нашої точки зору, слід змінити у існуючій на сьогодні системі загальної освіти, це чітке розмежування сукупності інформації, яку «нав'язують» теперішнім школярам. Як відомо, з часом, не зважаючи на те, що наш вік є черезмірно інформатизованим (що негативно впливає на психічне здоров'я дитини, провокуючи стреси, неврози тощо) нині з певних причин (серед яких напевно бажання окремих особистостей виховати сотні тисяч Ломоносових) учням пропонується вивчати значно більше інформації, а ніж, наприклад, учням 60-80 років.

У зв'язку з вищезазначеним, більш доцільне, на наш погляд (хоча й розуміємо, що економічно для країни менш вигідно), здійснювати профільне навчання, починаючи вже з сьомого чи навіть шостого класу. Переконані, що й одного-двох років (тобто шостого та сьомого класів навчання) достатньо, щоб дитина та педагоги змогли визначитись, до яких предметів в учня є схильність до яких навпаки антипатія. Звичайно не забуваємо й те, що від вчителя багато в чому залежить чи сподобається дитині його предмет чи навпаки викликає огиду. Раніше ми вже наголошували на існуванні сьогодні вкрай серйозної проблеми, а саме невідповідності певної кількості вчителів званню «педагог», тобто тих «предметників», які власною безпомічністю, злістю на життя і дітей здатні не тільки відвернути від конкретного предмету, але й від усього навчання, духовно та психологічно калічучи дітей, особливо тих, хто чутливо сприймає таке відношення.

В даному випадку ми пропонуємо внести такі зміни, які б дозволяли учням, якщо вони не мають схильності до таких предметів як хімія, фізика, математика, з сьомого класу не вивчати їх у подальшому (після сьомого класу), зосереджуючи свої сили та можливості для вивчення улюблених дисциплін з перспективою подальшого навчання у інших навчальних закладах. Таким чином, вищеперелічені дисципліни мають вивчатись виключно як профільні, тобто тими учнями, які бажають поглиблено вивчати ту чи іншу дисципліну (з вищеперелічених). Між тим, враховуючи те, що учень не вміє змінити вчителя відповідно предмету, який він хотів би вивчати (особливо в селах де, наприклад, один вчитель хімії чи фізики) він, принаймні, може втекти від «вчителя-тирана» до справжнього педагога, можливо навіть якщо предмет, який він викладає, йому й не дуже подобається. Таким чином, хоча дитина й буде навчатись дещо врозріз природнім схильностям, принаймні вона не втратить бажання вчитись та розвиватись.

Такий підхід, на наш погляд, виправданий ще й тим, що в даному випадку, маючи можливість обирати вчителя та, відповідно, поглиблено вивчати цікавий для себе предмет, вже через деякий час буде зрозуміло, хто з вчителів не на своєму місці, оскільки до такого «вчителя» школярі не підуть й він просто залишиться без навантаження. Між тим, навантаження зростає на вчителів, які повністю віддаються педагогічній професії. Таких педагогів слід, звичайно, винагороджувати значно більшою зарплатнею, що й буде слугувати додатковим стимулом до професійного та творчого зростання.

Профільне навчання, починаючи з шостого класу, звичайно має впроваджуватись дуже обережно. Наприклад, такі предмети, як українська мова та література, історія, основи здоров'я, фізична культура, іноземна мова, біологія, географія та інші мають бути обов'язковими для всіх учнів до кінця навчання у школі. На наш погляд, не має сенсу наводити аргументи щодо переконання у необхідності вивчення зазначених предметів усіма без виключення учнями. Хоча на окремих предметах слід було б зупинити особливу увагу, серед яких є історія, вивчення якої в нашій країні стало справжнім «яблуком роздора».

Продовжуючи роздуми над питанням зміни системи середньої освіти, зауважимо на тому, що може викликати дуже багато критики з боку науковців та вчителів-практиків. Мова йде про зменшення кількості годин, передбачених для навчання у вигляді уроків. Як відомо саме урок є однією з основних форм навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Саме за допомогою уроку вдається більш менш налагоджувати дисципліну й вибудовувати певну систему перебування учнів у школі протягом навчального дня. Між тим, саме урок, на нашу думку, при всіх його можливостях й перевагах (шануємо великого дидакта Я.А. Коменського), враховуючи кількісну складову навчального процесу – шість-сім уроків на день для підлітка (врахуємо при цьому ще психологічні особливості дітей даного віку) може

наносити школяреві більше шкоди, а ніж принести користі. При цьому, уроки є типовими за структурою й це також пригнічує дитину. Сім раз по сорок п'ять хвили нерухомого сидіння з невеликими перервами між ними (доречі, на яких вчителями також засуджується жваве пересування по коридорах школи) не може не позначитись на дитині негативно (її фізичному, психічному й соціальному здоров'ї) тоді коли вона повинна не тільки підчинитись системі (заручником якої вона є), але й рухатись, спілкуватись з товаришами тощо. Не дивно, що школяр, який йде до дому після школи з важким ранцем на плечах виглядає неначебто побував на жорсткій езекуції.

Таким чином, на наше глибоке переконання, протягом навчального дня в учнів основної школи бажано скоротити кількісну характеристику навчального процесу у вигляді уроків. В даному випадку ми спиралась на досвід побудови, організації та інтенсифікації навчального-виховного процесу в педагогічному ВНЗ запропонований творчою групою Сльвянського педінституту (під керівництвом вітчизняного науковця Б.І. Коротяєва) [2, с. 164-168]. Не зважаючи на те, що педагогічна система підготовки студентів у ВНЗ суттєво відрізняється від навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, в цьому випадку, переконанні, запропонований автором підхід, в разі певної його адаптації, може бути цілком виправданий й відповідно організації навчально-виховного процесу у сучасній школі.

В даному випадку, на наш погляд, протягом дня має бути не більше трьох уроків. При цьому, окрім уроків певну частину часу (дві академічних години) протягом навчального дня в школі учні мають здійснювати самостійну роботу під керівництвом викладача, яка зрозуміло хоча й за часом може не відрізнятись від уроку (наприклад, 45 хв.) за змістом та структурою має бути кардинально відмінною й побудована таким чином, щоб діяльності вчителя і учнів не нагадувала урок. Отже, враховуючи вищезазначене, бажано, щоб самостійна робота чередувалась з уроками, що дозволить певним чином розвантажити розумову напругу учнів, оскільки самостійна робота виконується у довільному режимі з тією розумовою швидкістю, яка в даному випадку для кожного окремого школяра буде оптимальною. Таким чином, кожен школяр може сам регулювати психічне навантаження (навантаження на підкоркові частини головного мозку) протягом навчального дня, тижня і т.д.

З вищезазначеного випливає, що в нашому розумінні домашні завдання як обов'язкові, мають бути прибрані з дитячого життя. У вільний від школи час дитина повинна саморозвиватись, але не примусово продовжуючи навантажувати підкоркові частини головного мозку. Саморозвиток та самовиховання має здійснюватись на основі зрозумілого учням в стінах школи. Інтелектуальна ж діяльність учнів поза межами школи може відбуватись кожним окремим школярем в тому об'ємі, на скільки він відчуває голод в знаннях, наявність якого в тому числі залежить від того, на скільки зацікавив його вчитель до пізнання нового, чи розширення тематики щойно вивченого. Головне створити такі умови в загальноосвітніх навчальних закладах, щоб учень відчував, що навчатися йому потрібно не для вчителя, не для оцінки, а для життя! А тому учень сам має право визначати, що йому цікаво й на що звернути особливу увагу. Роль вчителя ж в даному контексті полягає в тому, щоб спрямувати цікавість та питливість школяра в правильне русло. Дати зрозуміти, що саме йому (школяреві) буде в пригоді у дорослому житті, до якого врешті решт й мають готуватись учні протягом поступового виходу з дитинства.

Нарешті, закінчуватись перебування учнів у школі протягом навчального дня (одна-дві години) повинно розважально-виховною діяльністю у позакласний час. В даному випадку діяльність учнів не має бути обов'язково пізнавальною, тобто пізнавальною, але в значно меншому ступені, а ніж на уроці чи під час самостійної роботи. Майже вся діяльність учнів у позакласний час має відводитись на розвантаження школярів через цікаві ігри (менше інтелектуальні, більше таких, що виховують, сприяють схильності до роздумів, або взагалі таких, що дозволяють відчувати радість дитячого життя тощо).

Саме спрямованість енергії школярів у вірному напрямку дозволить їм не тільки зберегти власне фізичне та психічне здоров'я, але зміцнити його, при цьому підвищуючи рівень його соціальної та духовної складової.

Превалювання ж у сучасній системі загальної освіти спрямованості на озброєння учнів сукупністю знань порівняно з виховними завданнями іноді наштохують на думку, що країні потрібні, в першу чергу, спеціалісти, а потім люди. Можливо тому, коли учні в майбутньому досягають певних висот вони перестають чути простих людей, а на власну жорстокість та жорстокість інших людей дивляться, як на предмет виживання у складному світі сучасного життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, згідно запропонованого корегування (удосконалення) системи середньої освіти навчальна та позанавчальна діяльність має бути у відсотковому відношенні 70 % на навчальну роботу учнів (включаючи самостійну роботу з допомогою вчителя, тобто 40 % на уроки, 30 % на самостійну роботу в межах школи) та 30 % на позанавчальну діяльність школярів (позакласна робота, що спрямована на розвантаження учнів та цілеспрямоване виховання особистості). Підсумовуючи вищезазначене зауважимо, що навчальний день для учнів основної школи таким чином має становити не більше трьох уроків та одна-дві академічних години відводяться на самостійну роботу в стінах школи (бібліотеки, інтернет-класи тощо). Дві години на

позакласну роботу. При цьому кількість годин, що відводяться протягом одного навчального дня для підлітків та старшокласників може варіюватись за рахунок самостійної роботи та позакласної роботи в залежності від обставин та інтересів учнів.

Таким чином, не зважаючи на те, що школярі більшу частину дня, як і сьогодні, проводитимуть у школі вони зможуть не тільки непрямо отримувати знання, але й всебічно розвиватись без шкоди для власного здоров'я. Перебування ж дітей поза межами школи дозволить учням відвідувати позашкільні заходи (музикальні школи, танці, спортивні секції тощо).

Зазначимо, що в даному випадку не слід боятись того, що при впровадженні такого підходу діти залишаться «неуками». Оскільки, по-перше, таким чином, знання будуть здобуватись учнями цілеспрямовано з урахуванням майбутньої професії й, навпаки, враховуючи підвищену цікавість кожного окремого школяра до їх здобуття (знань), їх якість засвоєння та кількісні характеристики будуть помітно конкурентноздатніші порівняно з примусовим навчанням, по-друге, проведення навчання у запропонованому автором вигляді сприятиме виробленню в учнів бажання вчитись протягом всього життя самостійно, що, у свою чергу, дозволить постійно удосконалюватись особистості в тому числі й у професійному контексті, по-третє, зберегуючи та примножуючи власне здоров'я (маємо на увазі усі його аспекти, особливо соціальний) особистість зможе, не калічучи свою психіку, більш повноцінно працювати, при цьому, що головне, творчо розвиватись й отримувати від цього задоволення та приносити максимальну користь своїй країні.

Бібліографічний список використаної літератури

1. Гончаренко С.У. Проблеми гуманітаризації змісту шкільної освіти / С.У. Гончаренко // Педагогіка і психологія: науково-теоретичний та інформаційний журнал академії педагогічних наук України. — 1999. — № 4. — С. 17–25.

2. Коротяев Б.И. Избранные педагогические сочинения: в 3 т. Т. 2. / Б.И. Коротяев. — изд. испр. — Луганск: Альма-матер, 2006. — 576 с.

Надійшла до редакції 19.09.2013 р.

Бабич В.И. Поиск путей формирования социального здоровья подрастающего поколения в свете трансформационных процессов среднего образования

Раскрыты вопросы формирования социального здоровья современных школьников, освещены проблемы среднего образования в контексте ухудшения состояния здоровья школьников и поиска путей их разрешения. Предлагается авторское видение системы оценивания деятельности школьников, раскрываются взгляды по перестройке некоторых аспектов учебной и внеучебной деятельности учащихся в условиях общеобразовательных учебных заведений.

Ключевые слова: социальное здоровье, школьники, общеобразовательные учебные заведения, учителя-практики.

Babich V.I. Searching ways of forming of social health of the younger generation in the light of the transformation processes of secondary education

Article is devoted to the formation of modern social health of modern schoolchildren. The objectives of the article are: coverage of the major problems of secondary education in the context of worsening condition of social health of schoolchildren, finding ways of their decision. The article suggests author's vision of the system evaluation of the schoolchildren's activity, and reveal views on of certain aspects of the restructuring of academic and extracurricular activities of pupils within secondary schools.

Keywords: social health, schoolchildren, secondary schools, practicing teacher.